

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií

**Sociálněprávní aspekty vzdělávání jako odraz
transformace společnosti**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. et Mgr. Zdeňka Vaňková

Vypracovala:
Jiřina Bárová

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Sociálněprávní aspekty vzdělávání jako odraz transformace společnosti zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 29. dubna 2009

Jiřina Bárová

Poděkování

Děkuji PhDr. et Mgr. Zdeňce Vaňkové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Jiřina Bárová

Obsah

Úvod	5
1 Základní směry transformace u nás po roce 1989	7
1.1 Změny v ekonomice.....	7
1.2 Změny v politické sféře.....	10
1.3 Změny v sociální sféře	11
1.4 Změny v kulturní sféře.....	12
2 Sociální aspekty vzdělávání a jejich proměny	14
2.1 Základní socializační prostředí	14
2.2 Sociálně podmíněná nerovnost žáků.....	14
2.3 Rodina	16
2.4 Škola	18
2.5 Skupina vrstevníků.....	19
2.6 Společnost a vzdělávací systém	20
3 Právní úprava vzdělávání a její vývoj po roce 1989	22
3.1 Výchozí stav na počátku transformace	22
3.2 Vývoj právní úpravy základního a středního školství do roku 2004	27
3.3 Vývoj právní úpravy základního a středního školství od roku 2005	32
3.4 Vývoj právní úpravy vysokoškolského vzdělávání do roku 1998	35
3.5 Vývoj právní úpravy vysokoškolského vzdělávání od roku 1999	36
Závěr	40
Anotace.....	41
Resumé	42
Seznam literatury	43

Úvod

Pojmem „transformace“ bývá obecně označován proces, který po roce 1989 započal zhroucením východního bloku a který pokračoval a pokračuje v politické sféře přerodem státně socialistických (autoritativních) režimů na liberálně demokratické systémy. V ekonomické oblasti pak došlo k přeměně centrálně řízené ekonomiky na tržní hospodářství. Liberalizace poměrů v naší společnosti se však nevyhnula ani dalším oblastem života. Výjimkou nebyla ani oblast institucionální výchovy a vzdělávání. Smyslem těchto změn bylo reagovat na radikální změny, k nimž u nás v posledních zhruba dvaceti letech došlo a bez nichž by nebylo možné úkoly transformace úspěšně realizovat.

Stále složitější život v moderní společnosti, zejména pak turbulentní podnikatelské prostředí, klade náročnější požadavky na vědomosti, návyky, dovednosti, schopnost měnit se, učit se a využívat nových možností. Absolventi škol proto po svém příchodu do praxe čelí řadě výzev a mnoha rizikům, která vyžadují, aby na ně byli dostatečně připraveni. Z tohoto pohledu je nutné, aby vzdělávací systém, potažmo jeho jednotlivé prvky (zejména školy) respektoval při koncipování nabídky vzdělávacích programů potřeby rozvíjející se ekonomiky a neustále se měnícího světa. Taktéž musí reagovat na nové trendy v oblasti vzdělávání, především pak na požadavek celoživotního vzdělávání.

Po roce 1989 došlo ve vzdělávací politice u nás k zásadním změnám, jež se výrazně projeví hlavně ve vztahu k žákovi. Jestliže např. před rokem 1990 odborné vzdělávání odborné vzdělání preferovalo profesní přípravu a jeho hlavním cílem bylo připravovat pracovníka jako kvalifikovanou pracovní sílu (tedy připravovat žáka pro konkrétní povolání, na něž byl posléze ve své profesní dráze odkázán), od roku 1990 je důraz kladen na vyváženost tří funkcí odborného vzdělávání – rozvoj osobnosti žáka, jeho přípravu na život ve společnosti a profesionalizační přípravu.

Cílem bakalářské práce je identifikovat a definovat jednotlivé sociální aspekty vzdělávání a charakterizovat změny, ke kterým u těchto sociálních aspektů vzdělávání v procesu transformace u nás za posledních zhruba dvacet let došlo. Identifikace jednotlivých sociálních aspektů vzdělávání bude prováděna na pozadí rozboru procesu transformace, jenž byl započat po listopadu 1989. Dalším cílem, který bude sledován při zpracování práce, je poukázat na vývoj právní úpravy vzdělávání u nás. Zadané téma bylo zpracováno především za využití různých teoretických metod. V první řadě

se jednalo o analýzu, tedy metodu založenou na dekompozici celku na elementární části, jejímž cílem je identifikovat podstatné a nutné vlastnosti elementárních částí celku, poznat jejich podstatu a zákonitosti. Současně bylo využito i metody syntézy, jejíž podstata spočívá ve spojování dvou nebo více částí do jednoho celku. Pro vytváření závěrů bylo využito logické metody indukce, která představuje způsob úsudku od konkrétních případů k obecnému zákonu. V některých případech bylo užito též logické metody dedukce, tj. procesu usuzování, ve kterém se od předpokladů (premis) dochází k závěru z těchto předpokladů vyplývajícího, přičemž odvozování je jisté, nikoliv jen pravděpodobné. Při hledání vývojových trendů sociálních a právních aspektů vzdělávání u nás bylo použito také metody komparace, která zjišťuje podobnosti a rozdíly mezi určitými jevy, vzorky nebo soubory dat.

1 Základní směry transformace u nás po roce 1989

Změny, k nimž u nás došlo po událostech 17. listopadu 1989, hluboce zasáhly v podstatě všechny oblasti společenského života. Lze přitom konstatovat, že se veškeré tyto změny, ať již přímo či nepřímo, dotkly i oblasti výchovy a vzdělávání, potažmo vzdělávacího systému u nás. Není cílem v této práci detailně rozebírat veškeré změny, k nimž u nás došlo v souvislosti s transformací naší společnosti po roce 1989, poněvadž ne všechny tyto změny měly zásadnější vliv na výchovu a vzdělávání. Pozornost tak bude v následujícím výkladu zaměřena na změny v ekonomice, dále změny v politické sféře, ve sféře sociální a ve sféře kulturní.

1.1 Změny v ekonomice

Výchozí stav ekonomiky v roce 1989 bývá obvykle označován pojmy „centrálně řízená ekonomika“ nebo „centrálně plánovaná ekonomika“. Pro tento typ ekonomiky byly charakteristické následující základní znaky:¹

- neexistence trhů a z ní plynoucí neexistence skutečných cen, jež by splňovaly informační, alokační a motivační funkci;
- neexistence podnikání, které bylo dokonce postaveno mimo zákon;
- centralizace ekonomického rozhodování – byla podnikům překážkou samostatného rozhodování o produkci a odbytu a současně byla překážkou prosazování mechanismu trhu (působení nabídky a poptávky);
- plánování hmotných ukazatelů, především pak objemů produkce.

V důsledku takto nezdravě nastaveného ekonomického prostředí docházelo ke značnému zaostávání všech ekonomik socialistického typu, nikoliv pouze ekonomiky naší. Naše ekonomika však na tom byla ještě relativně dobře. Její výkonnost v roce 1989 činila přibližně 72 % úrovně Evropské unie. K jejím výhodám navíc patřilo i to, že „Ve srovnání s ostatními transformujícími se zeměmi středoevropského regionu měla ČR vyšší ekonomickou úroveň, nízkou zahraniční zadluženost, poměrně malou

¹ HOLMAN, R. *Transformace české ekonomiky. V komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy*. 1. vydání. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2000, s. 9 a 10.

nerovnováhu na domácím trhu, vysokou kvalifikační a vzdělanostní úroveň obyvatelstva a jeho značnou adaptabilitu, což představovalo dlouhodobě působící "komparativní výhodu", dále velmi nízkou inflaci a vysoké domácí úspory.¹

Bylo tak zřejmé, že jedním z hlavních úkolů transformace naší společnosti po roce 1989 bude transformace ekonomická. Nebylo však zcela zřejmé, jakým směrem by se ekonomická transformace u nás měla ubírat. V této souvislosti probíhaly debaty o tom, jaký typ ekonomiky je zapotřebí u nás vybudovat a dále o tom, jakou rychlostí je nutné zvolený typ vybudovat.

Na první naznačený problém přitom existovaly dvě hlavní skupiny názorů. První názor byl nejvíce reprezentován bývalými proreformními komunisty (Walter Komárek, Miloš Zeman aj.), kteří se domnívali, že v ekonomice mají své místo centrální plánování a zásahy státu do ekonomiky. Nakonec se však prosadil názor, že je zapotřebí u nás vybudovat tržní ekonomiku západního typu, jehož podstata je založena na soukromém vlastnictví výrobních prostředků, v níž má své místo větší či menší sociální systém. Pokud se týká rychlosti transformace, bylo možno se setkat s názory, že není nutné s transformací ekonomiky spěchat a že je nutné pro ni vytvořit nejprve příslušný legislativní rámec. K zastáncům tohoto tempa náleželi např. tehdejší profesoři Institutu ekonomických studií Univerzity Karlovy L. Mlčoch či K. Kouba. Proti tomuto názoru stála skupina kolem V. Klause (K. Dyba, I. Kočárník, T. Ježek a další) podle nichž bylo nutné ekonomickou transformaci realizovat co nejrychleji, a sice z těchto důvodů:²

- počátek reformního období byl provázen ochotou většiny obyvatel obětovat svoji současnou životní úroveň ve prospěch zvýšení životní úrovně v budoucnosti, díky čemuž má vláda silnou podporu obyvatelstva k provedení reformy;
- v důsledku velkých politických otřesů došlo k zániku či oslabení zájmových organizací – byly oslabeny odbory a management podniků či celých odvětví nebyl organizován do lobbystických skupin apod.

Transformační strategie skupiny ekonomů kolem V. Klause, která se nakonec prosadila, byla postavena na čtyřech dominantních pilířích:³

¹ POLÁŠEK, D. Ekonomická transformace České republiky v 90. letech. 9. června 2004. Online. [citováno 5. února 2009]. Dostupné z: <http://www.konjunktura.cz/tisk.php3?id=1797&rub=499&s=>

² JAKLÍN, J. Transformace ekonomiky – 15 let poté. 4. dubna 2005. Online. [citováno 12. ledna 2009]. Dostupné z: <http://www.euroekonom.cz/analyzy-clanky.php?type=jj-transformace>

³ KLAUS, V. *Ekonomická teorie a realita transformačních procesů*. 1. vydání. Praha: Management Press,

1. Liberalizace cen a zahraničního obchodu – jejím smyslem byla volná tvorba cen. Překážkou k realizaci tohoto kroku bylo stále silné monopolní postavení velké části státních podniků.
2. Makroekonomická stabilizace – dalším problémem pro naši ekonomiku bylo nebezpečí roztočení inflační spirály, jež bylo na počátku 90. let zažehnáno prostřednictvím silných restriktivních rozpočtových opatření i vlivem makroekonomických restrikcí (zejména pevný kurs naší měny vůči vybraným měnám).
3. Privatizace – její podstatou bylo převedení do té doby státního majetku do rukou soukromých vlastníků. Vycházelo se přitom z premisy, že konkrétní vlastníci se o majetek postarají lépe než stát. V praxi nabyla u nás podobu velké privatizace (týkala se velkých a středních podniků, hlavně v průmyslu), malé privatizace (týkala se hlavně menších podniků, především ve službách) a kupónové privatizace (byla provedena u vybraného majetku státu prostřednictvím kuponových knížek).
4. Sociální síť – smyslem sociální sítě byla kompenzace potenciálních negativních dopadů transformace ekonomiky na životní úroveň obyvatelstva. Díky tomu naše země náležela k zemím s jednou z nejnižších měr nezaměstnanosti mezi transformujícími se ekonomikami, docházelo i nadále k výplatě penzí, zachování nemocenského pojištění či pomalé deregulaci nájmu. Současně zůstaly v podstatě služby ve zdravotnictví a školství zdarma.

Ekonomická transformace byla u nás i přes určité kontroverzní kroky a omyly poměrně úspěšná. Podařilo se v jejím průběhu vyhnout velkým sociálním otřesům a ve svém výsledku splnila svůj cíl – vytvoření tržní ekonomiky. Podařilo se realizovat makroekonomickou stabilizaci a vyhnout se vysoké inflaci, která byla typická pro většinu států bývalého tzv. Východního bloku. Nedošlo u nás ani k divoké privatizaci, avšak později došlo k vytunelování privatizovaných podniků či privatizačních fondů. Nenastaly u nás ani výraznější sociální otřesy, když míra nezaměstnanosti u nás byla v porovnání s řadou jiných států Evropy trvale výrazně nižší. Svůj podíl na tom měl poměrně rozvinutý sociální systém, stejně jako zachování bezplatného zdravotnictví a školství. Určitým problémem byla pozdní privatizace bank, v důsledku které museli daňoví poplatníci uhradit stovky milionů navíc, které nebylo nutno zaplatit, pokud

by došlo k privatizaci finančních ústavů dřívější.

1.2 Změny v politické sféře

Až do sklonku roku 1989 byla u nás Ústavou ČSSR (ústavní zákon č. 100/1960 Sb.) zakotvena vedoucí úloha Komunistické strany Československa. V článku 4 této ústavy bylo zakotveno následující: „Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek neaktivnějších a nejuvědomělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence.“ V hlavě II. nebyla uvedena běžná ústavní limitace práv a svobod, v určitých případech byla nahrazena formulací, která omezovala výkon určitého práva „souladem se zájmy pracujícího lidu.“¹

Zrušení vedoucí úlohy KSČ tak bylo jedním z prvních kroků politických reforem u nás. Dále byla zrušena výuka na základě marxistické ideologie a zrušeny Lidové milice. Následovala řada dalších kroků, jejichž cílem bylo vybudování demokracie u nás založené na pluralitě politických stran a hnutí a jejich svobodné soutěži. V lednu 1990 došlo k rekonstrukci Federálního shromáždění, kde KSČ ztratila většinu, které se těšila přes čtyřicet let. Tento stav byl potvrzen i ve volbách, které se konaly v červnu 1990. Významnými kroky k demokratizaci bylo přijetí Ústavy České republiky² i Listiny základních práv a svobod³ jako součásti ústavního pořádku České republiky. Z pohledu vzdělávání u nás je nejvíce relevantní čl. 33 Listiny základních práv a svobod, které vytváří základní právní rámec vzdělávání u nás.

V souladu s tímto článkem má každý právo na vzdělání, přičemž školní docházka je povinná po dobu stanovenou zákonem. Dále toto ustanovení uvádí, že občané mají právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách. V závislosti na schopnostech občana a možnostech společnosti má občan toto právo rovněž na vysokých školách. Zřizování jiných než státních škol a vedení výuky na nich je možné pouze za podmínek stanovených zákonem, přičemž na takových školách je možné poskytovat vzdělání za úplatu. V posledním odstavci (odst. 4) tohoto článku

¹ Viz např. čl. 28 odst. 1 Ústavy ČSSR, které uvádělo následující: „V souladu se zájmy pracujícího lidu je všem občanům zaručena svoboda projevu ve všech oborech života společnosti, zejména také svoboda slova a tisku. Těchto svobod občané užívají jak v zájmu rozvoje své osobnosti a svého tvůrčího úsilí, tak k uplatňování své aktivní účasti na správě státu a na hospodářské a kulturní výstavbě země. K těmto cílům se zaručuje svoboda shromažďovací a svoboda pouličních průvodů a manifestací.“

² Ústavní zákon č. 1/1993 Sb.

³ Usnesení ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky.

se konstatuje, že zákon stanoví, za jakých podmínek mají občané při studiu právo na pomoc státu.

1.3 Změny v sociální sféře

Změny v sociální sféře u nás po roce 1989 šly ruku v ruce se změnami ekonomickými. Zatímco před rokem 1989 se u nás v podstatě udržovalo určité platové rovnostářství, po tomto datu dochází k poměrně razantní diferenciaci společnosti do různých skupin, což souviselo jak s novými možnostmi ekonomické seberealizace v podobě možnosti podnikání, tak i dalšími ekonomickými souvislostmi. S nevyhovující strukturou ekonomiky se začal projevovat poměrně záhy i staronový fenomén u nás, kterým je nezaměstnanost.

Jak je patrné z tabulky 1, nezaměstnanost se u nás držela po dlouhá léta v rozporu s katastrofickými očekáváními na poměrně nízké úrovni. K jejímu výraznějšímu nárůstu došlo až na sklonku devadesátých let, kdy registrovaná nezaměstnanost dosahovala téměř deseti procent. Tento stav se začal zlepšovat v roce 2005, kdy registrovaná nezaměstnanost klesla na téměř polovinu předchozího stavu. Vzhledem k současné ekonomické situaci je však možné očekávat, že opět dojde k jejímu nárůstu.

Tabulka 1 Vývoj nezaměstnanosti u nás v letech 1993 až 2008 (v %)¹

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Nezaměstnanost	4,3	4,3	4,0	3,9	4,8	6,5	8,7
Registrovaná nezaměstnanost	2,95	3,30	2,99	3,08	4,28	6,04	8,54

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Nezaměstnanost	8,8	8,1	7,3	7,8	8,3	7,9	7,1	5,3	4,4
Registrovaná nezaměstnanost	9,02	8,54	9,15	9,90	9,19	8,97	8,13	6,62	5,45

S nezaměstnaností velmi úzce souvisí i další fenomén, jehož jsme u nás

¹ Nezaměstnanost. Datum publikace neuvedeno. Online. [citováno dne 15. dubna 2009]. Dostupné z: <http://www.finance.cz/ekonomika/prace/nezamestnanost/>

v posledních zhruba dvaceti lety svědky – fenomén sociálního vyloučení. Tento pojem je možné vymezit jako „...proces, kterým jsou jednotlivci i celé skupiny osob zbavováni přístupu ke zdrojům nezbytným pro zapojení se do sociálních, ekonomických a politických aktivit společnosti jako celku. Proces sociálního vyloučení je primárně důsledkem chudoby a nízkých příjmů, přispívají k němu však také další faktory jako je diskriminace, nízké vzdělání či špatné životní podmínky. Sociálně vyloučení jsou odříznuti od institucí a služeb, sociálních sítí a vzdělávacích příležitostí. Projevem sociálního vyloučení je tedy například dlouhodobá nezaměstnanost, závislost na sociálních dávkách, život v prostorově vyloučených částech obcí (ghettech), nízká kvalifikace, špatný zdravotní stav, rozpad rodin či ztráta sebeúcty. Jako adaptace na podmínky sociálního vyloučení se často vytváří specifické hodnoty a normy, mezi něž patří například důraz na přítomnost, neschopnost plánovat do budoucna, pocity beznaděje a bezmocnosti či přesvědčení, že člověk nemůže ovlivnit vlastní sociální situaci.“¹

Na první pohled by se mohlo zdát, že otázka sociálního vyloučení příliš s otázkami výchovy a vzdělávání nesouvisí, avšak opak je pravdou. Velká část sociálně vyloučených má nízkou úroveň vzdělání, která jim velmi často neumožňuje se úspěšně prosadit na trhu práce. V tomto smyslu je vzdělání, respektive jeho nízká úroveň, jednou z nejvýznamnějších příčin (nikoliv však jedinou) sociálního vyloučení. Na druhé straně však současně sociální vyloučení způsobuje nižší úroveň vzdělanosti u dětí rodičů sociálně vyloučených, poněvadž tito nemají na studium prostředky. Takoví rodiče si velmi často neuvědomují význam vzdělání pro změnu situace, v níž se ocitli.

1.4 Změny v kulturní sféře

Se změnou poměrů u nás byly spjaty i změny v kulturní oblasti. V první řadě se začala projevovat pluralita kultur. Kultura přestala být doménou státu, který ji před rokem 1989 řídil a striktně kontroloval. Poměrně záhy se začaly objevovat první soukromé rozhlasové stanice, později se objevila i komerční televize. V prvních letech následujících po roce 1989 bylo možno pozorovat trend po konzumaci kultury západní, která u nás byla do té doby tabuizována, a proto není divu, že zde nastala po ní zvýšená poptávka. Velký vliv na šíření kultury u nás měl i postupný rozvoj Internetu, který je u nás markantní zejména v posledních zhruba pěti letech. Pluralita kultury s sebou

¹ Co je to sociální exkluze. Praha: Fórum pro integraci. Datum publikace neuvedeno. Online. [citováno 17. dubna 2009]. Dostupné z: <http://www.forint.cz/portal/co-je-to-socialni-exkluze/>

na jedné straně přinesla řadu kvalitních děl, pořadů či uměleckých vystoupení, na straně druhé je možno pozorovat příklon ke komercializaci a podbízivosti kultury, což není možné hodnotit jako pozitivní trend.

V souvislosti se změnami v kulturní sféře je však nutno zmínit i vlivy, které souvisely s otevřením tzv. železné opony. Díky tomu jsme byli svědky zvýšeného přílivu cizinců do naší republiky, kteří jsou velmi často nositeli odlišné kultury. Zatímco na počátku 90. let minulého století byla naše země spíše zemí tranzitní, v posledních zhruba deseti letech se naše země stává pro migrující cizince spíše zemí cílovou. Podle údajů zveřejněných Českým statistickým úřadem v srpnu roku 2004, bylo u nás v tomto roce oficiálně 240 421 cizinců. Zhruba dvě třetiny z nich (cca 160 tisíc) zde mělo povoleno dlouhodobý pobyt, zbytek (asi 80 tisíc) zde měl povolen pobyt trvalý.¹ Cizinci tak představují 2,3 % všech obyvatel naší republiky, což není zanedbatelný údaj, pokud si uvědomíme, že řada původně cizích státních příslušníků má dnes již naše státní občanství.

Se zvýšeným přílivem cizinců jsme mohli zaznamenat i zvýšený výskyt negativních projevů vůči nim, přičemž nositeli negativních projevů jsou nezdánka i lidé vzdělaní. Příčinu tohoto stavu je nezbytné hledat ve výchově a vzdělávání a malé informovanosti. Ještě poměrně nedávno homogenní a uzavřená naše společnost „... není ani výchovou, ani vzděláním připravena na přijímání odlišností, a tudíž reaguje obavami, vytvářením předsudků a xenofobním postojem. Pramení to z nedostatku objektivních informací, nedostatku vzájemných pozitivních kontaktů i z negativních informací o příslušnicích národnostních menšin.“² V tomto ohledu se jeví jako jeden ze stěžejních cílů výchovy budoucích generací výchova k toleranci, multikulturnímu přístupu, objasňování stereotypů a předsudků apod. (multikulturní výchova).

¹ HOLÁ, B. Kolik je u nás cizinců? 4. srpna 2004. Online. [citováno 5. března 2008]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/kolik_je_u_nas_cizincu

² BARTOŇOVÁ, M. *Současné trendy v edukaci dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v České republice*. 1. vydání. Brno: MSD, 2005, s. 8.

2 Sociální aspekty vzdělávání a jejich proměny

Sociální aspekty vzdělávání jsou tvořeny komplexem poměrně různorodých činitelů, ke kterým je možné zařadit základní socializační prostředí, sociálně podmíněnou nerovnost žáků, rodinu, školu, skupinu vrstevníků a vztah společnosti a vzdělávacího systému. Veškerým těmto faktorům se budu v následujícím výkladu blíže věnovat, stejně jako základním změnám, ke kterým u těchto faktorů došlo u nás za posledních zhruba dvacet let.

2.1 Základní socializační prostředí

Výchovu a vzdělávání můžeme označit jako součást socializačního procesu jedince. Socializaci je přitom možné vymezit jako „... sociální interakční proces, jímž si jedinec po celý život osvojuje soustavy hodnot, sociálních norem a vůbec všech sociálně relevantních faktorů sociálních (pod)celků, k nimž v rámci jednoho sociálního celku (např. národa atp.) přísluší podle základního referenčního systému příslušného sociálního celku (hodnotového, ideového atp.), jímž jedinec získává základní orientaci pro své chování v příslušných sociálních celcích, jež mu umožňuje sociální soužití s ostatními jedinci těchto celků; je procesem sociálního formování osobnosti jako sociálně-kulturní osobnosti, procesem sociální ontogeneze jedince, druhým narozením osobnosti, tj. narozením jedince jako sociální bytosti a řetězcem sociálně adaptačních procesů, jejichž úhrn tvoří obsah socializace...“.¹

Základním socializačním prostředím, v němž socializace jedince probíhá, je přitom možno rozumět jednak mezilidské interakce daného jedince, a dále také výsledky lidské aktivity (současné i minulé). Socializačním prostředím je tak možno rozumět to prostředí, které je součástí života jedince v určitém sociálním (sub)celku (kultuře apod.).

2.2 Sociálně podmíněná nerovnost žáků

K dalším faktorům, které mají vliv na socializaci jedinců, je sociálně podmíněná

¹ GEIST, B. Sociologický slovník. 1. vydání. Praha: Victoria Publishing, 1992, s. 406.

nerovnost žáků. Lapidárně vyjádřeno, žádný jedinec na počátku výchovného a vzdělávacího procesu nemá stejné předpoklady. Nemíní se tím přitom předpoklady intelektuální apod., ale předpoklady, které vznikají působením okolí, které tohoto jedince obklopuje. To se na něm projevuje úrovní rozvoje rozumových schopností. U stejně nadaných jedinců bude s největší pravděpodobností mít jejich vyšší úroveň ten jedinec, který žije v podnětném prostředí, tj. takovém prostředí, kde se mu rodiče náležitě věnují a kde může docházet k jeho rozvoji. To se zprostředkovaně promítá ve školních výkonech, které následně opět určují jeho další směřování. Lze si jen těžko představit jedince, který propadá na základní škole, že by později studoval úspěšně vysokou školu, poněvadž mu to tyto výsledky v podstatě znemožňují.

Pokud hovoříme o sociálně podmíněné nerovnosti žáků, pak je také nutno uvést, že sem náleží i takové charakteristiky jedince, jakými jsou postoje ke vzdělávání, jeho motivace ke studiu či studijní aspirace. I tyto charakteristiky do značné míry souvisejí s okolím, které jedince obklopuje. Jako příklad je možné uvést většinu romských rodičů, kteří si jen málo uvědomují význam vzdělávání pro své děti, což se projevuje mimo jiné tím, že omlouvají nepřítomnost svých dětí ve škole i v případě, že se jedná o absenci neomluvenou.

Náleží sem i úroveň jazykové komunikace. Jazyk je základním vyjadřovacím prostředkem, bez jehož řádné znalosti není možné výklad ve škole pochopit na takové úrovni, která je po žákovi (studentovi) požadována. Problémy s jazykovou komunikací v procesu vzdělávání nemívají pouze jedinci z národnostních a etnických menšin, ale paradoxně i děti majoritní společnosti. Nedostatky v úrovni jazykové komunikace jsou totiž velmi často dány tím, jak se rodiče svým dětem věnují, např. společným trávením volného času, společnou realizací vhodných a přiměřených aktivit apod.

V neposlední řadě sem můžeme zařadit i úroveň a strukturu sociálního chování. Prosociální chování je charakteristické tím, že není vrozené, nýbrž že jej jedinec nabývá v procesu svého vývoje. Za sociální chování je možné označit to, jakým způsobem jedinec reaguje na své okolí. Tyto reakce mohou být v zásadě dvojí – prosociální chování (altruismus) a chování antisociální (agrese). Rovněž úroveň sociálního chování má do určité míry vliv na to, jak jedinec bude ve škole prospívat, nehledě na to, že některé modely sociálního chování jsou v současné době žádoucí na trhu práce a díky tomu by měly být i cílem výchovného snažení. Jako příklad je možné uvést tzv. měkké dovednosti (soft skills; jde o dovednosti komunikační a jiné), které jsou v současnosti výrazně preferovány.

2.3 Rodina

Pokud hovoříme o roli rodiny v procesu socializace, je zapotřebí si uvědomit, že se jedná o první sociální prostředí, v němž jedinec přichází do kontaktu s dalšími lidmi. Z toho důvodu má rodina z hlediska výchovy a vzdělávání mimořádný význam. Někdy je možné se setkat s názorem, že neúplná či jinak narušená rodina nemůže poskytnout dítěti dostatečně podnětné prostředí pro jeho další plnohodnotný vývoj. Tyto názory je potřebné odmítnout, poněvadž důležitá je z tohoto pohledu kvalita rodinného prostředí. Nepříznivě nepůsobí ani tak sám fakt neúplné rodiny jako spíše psychologické skutečnosti, které s tímto faktem mohou, ale nemusí být spojeny. Např. konflikt v rodině (a to i utajovaný před dětmi, ale tím více vyvolávající tísnivou atmosféru) může mít daleko škodlivější vliv na vývoj dítěte než fyzická nepřítomnost jednoho z rodičů.

Z hlediska socializace dítěte a mladého jedince má tedy stěžejní význam to, jakým způsobem se rodina vypořádá se svými funkcemi, tj. funkcemi, které jsou na ni kladeny. V této souvislosti je možné hovořit o rodině funkční, za kterou je možné považovat takovou rodinu, která přiměřeně plní své funkce, dále o rodině dysfunkční, pro kterou je charakteristické, že některé její funkce nejsou plněny dostatečně, avšak celkový život rodiny není zásadním způsobem ohrožen, a afunkční, kterou lze vymezit tak, že tato rodina neplní ani elementární funkce, které by plnit měla a je tak vnitřně rozkládána a zásadně dochází i k narušování socializačního vývoje dítěte.¹ Již z charakteristiky jednotlivých těchto druhů rodin podle kritéria funkčnosti je zřejmé, že problémy ve výchově a vzdělávání budou mít zejména jedinci z rodin dysfunkčních či afunkčních.

Významným faktorem, který určuje kvalitu vlivu rodinného prostředí na dítě, je tzv. index ekonomického, sociálního a kulturního statusu, který reprezentuje takové skutečnosti, jakými jsou povolání či vzdělání rodičů, přístupnost kultury pro dítě, vybavení domácnosti různými kulturními statky apod. Lze předpokládat, že rodina, kde má dítě přístup ke kvalitním knihám, které má vlastní pokoj a místo, kde se může svobodně realizovat, bude na dítě působit žádoucím směrem a že výsledek socializace bude u něj pozitivní.

¹ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vydání. Praha: Portál, 2008, s. 80.

Tabulka 1 Demografický vývoj u nás v roce 2008¹

narozených dětí	119 600
zemřelých	104 900
sňatků	52 500
rozvodů	31 300
potratů	41 400

V současnosti dochází v rodinách u nás k některým poměrně zásadním změnám. Předně se neustále zvyšuje zaměstnanost žen, které mají navíc v řadě případů i kariérní aspirace. Již záhy po roce 1989 bylo možné pozorovat rapidní pokles porodnosti. Trend v poklesu natality se podařilo zvrátit až v posledních letech, kdy se projevuje vliv populačně silných ročníků ze sedmdesátých let. Díky tomu se např. v loňském roce narodilo 119 600 dětí. S poklesem porodnosti souvisí i pokles počtu dětí v rodinách. Ke zmenšování rodiny se navíc váže i její větší uzavírání vůči okolí.

Rodiny jsou v řadě případů mnohem méně stabilní. O tomto svědčí i statistické údaje agentury EUROSTAT o rozvodovosti v zemích Evropské unie, které jsou uvedeny v tabulce č. 2. Z nich vyplývá, že rozvodovost u nás náleží k jedněm z nejvyšších v Evropě. Kromě rozvodovosti se na fungování a stabilitě rodiny podílí i fakt, že mnoho párů spolu žije bez uzavření manželství.

Shrme-li negativní vlivy současné naší rodiny na výchovu a vzdělávání, dospějeme k následujícím negativním vlivům na socializaci dítěte:²

- nevhodné a neurotizující prostředí rodiny, která se může projevit až psychickými poruchami na hranici psychické normality;
- neúplnost rodiny způsobená rozvodem či úmrtím některého z rodičů;
- časový stres a časová tíseň rodičů;
- nevhodné vzory dávané rodiči, eventuálně staršími sourozenci;
- nedostatek různorodosti činností, který se může projevat zejména převládající orientací na intelektuální činnosti nebo naopak pouze na fyzickou práci;

¹ V ČR se loni narodilo nejvíc dětí od roku 1993, rekordně přibylo rozvodů. 13. března 2009. Online. [citováno 13. března 2009]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/domaci/163781-v-cr-se-loni-narodilo-nejvic-deti-od-roku-1993-rekordne-pribylo-rozvodu.html>

² GÁBOROVÁ, L., GÁBOROVÁ, Z. *Člověk v sociálním kontexte*. 2. vydání. Dubnica nad Váhom: Dubnický technologický institut, 2008, s. 88 až 91.

- nedostatek estetických a emocionálních podnětů;
- nedostatek režimu, přičemž právě režim je možné považovat za významný moment utváření charakterových vlastností jedince.

Tabulka 2 Rozvodovost na tisíc obyvatel v zemích EU¹

Země	1996	2005	2007
Litva	3,1	3,3	3,4
Lotyšsko	2,5	2,8	3,3
ČR	3,2	3,1	3
Finsko	2,7	2,6	2,5
Maďarsko	2,2	2,5	2,5*
Polsko	1	1,8	1,7
Rumunsko	1,6	1,5	1,7*
Slovinsko	1	1,3	1,4*
Řecko	0,9	1,2	1,2*
Itálie	0,6	0,8	0,8*
*provizorní údaje			

2.4 Škola

Škola náleží k dalším významným socializačním faktorům. Je tomu tak z toho důvodu, neboť ve škole tráví dítě či mladý jedinec poměrně velkou část z roku (kolem 180 dnů). Podstatné pro socializaci je školní klima. Podle Pedagogického slovníku autorů Průchy, Walterové a Mareše je školní klima „Sociálněpsychologická proměnná, jež vyjadřuje kvalitu interpersonálních vztahů a sociálních procesů, které fungují v dané škole tak, jak ji vnímají, prožívají a hodnotí učitelé, žáci, případně zaměstnanci školy. Součástí klimatu školy je například klima učitelského sboru, klima školních tříd,

¹ Česká manželství jsou třetí nejkřehčí v celé EU. 13. srpna 2008. Online. [citováno 16. listopadu 2008]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/clanek/147147-ceska-manzelstvi-jsou-treti-nejkrehci-v-cele-eu.html>

celkového prostředí školy atd.“¹

Za převládající hlavní rysy stávajícího školního prostředí je možné považovat následující:²

- depersonalizace ve vztahu učitele a žáka;
- přesné vymezení nároků na osobu žáka a důraz na jejich plnění;
- převaha kognitivního učení;
- takřka výhradní převaha komunikace verbálního charakteru;
- přesná organizace času spočívající ve strukturaci činností a obsahu;
- obecný rámec hodnocení (týká se zejména klasifikace).

Jako jeden z problémů našeho školství bývá uváděna jeho přílišná feminizace. Při zpracování práce jsem neobjevila však jedinou práci, která by toto své tvrzení opírala o nějaká empirická zjištění. Faktem však zůstává, že podle údajů Českého statistického úřadu z března letošního roku např. v mateřských školách je na učitelských pozicích 22 tisíc žen a jen 27 mužů, na základních školách podíl mužů v učitelském sboru činí 16 % a na středních školách je to již 41 %. Na konzervatořích je počet žen a mužů vyrovnaný a jen na vysokých školách vyučuje převaha mužů, tj. 65 %.³

Problémem školy je také to, že mnozí učitelé i přes veškeré snahy o změnu stále jako cíl výuky vymezují znalost určitého učiva, namísto jeho porozumění. Porozumění je přitom možno považovat za kvalitativně vyšší stupeň přijetí obsahu učiva žákem. Jako další nedostatek části učitelů je možné považovat absenci takových cílů výuky jako rozvoj komunikačních dovedností, rozvoj metod vědeckého poznání, kreativity, schopnosti týmové práce apod. Je to až s podivem, poněvadž právě na tyto a jiné podobné schopnosti a dovednosti jsou na současném trhu práce kladeny mimořádné požadavky.

2.5 Skupina vrstevníků

Již od útlého věku dítě přichází do styku se svými vrstevníky. Pro tyto vztahy je příznačné, že na rozdíl od vztahů s dospělými jsou navazovány na bázi rovnocennosti, což značí, že nejsou ovládané rozdíly ve statutu nebo závislosti.

¹ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 2. rozšířené a přepracované vydání. Praha: Portál, 1998, s. 107.

² Ještě k cílům vzdělávání. Datum publikace neuvedeno. Online. [citováno 11. ledna 2009]. Dostupné z: www.karlin.mff.cuni.cz/katedry/kdm/studijni_materialy/socaspekty.ppt

³ Muži ve školách se cítí osamělí. Stát jim chce pomoci. 10. března 2009. Online. [citováno 10. března 2009]. Dostupné z: <http://domaci.ihned.cz/c1-35577780-muzi-ve-skolach-se-citi-osameli-stat-jim-chce-pomoci>

Za předjímající socializaci je možno považovat řadu dětských her, ať již osamělých nebo společných. Při některých hrách se rovněž učí přijímat role druhých. Dítě však nepotřebuje své vrstevníky tak silně jako své rodiče.

Toto se mění v období adolescence, kdy mladý jedinec má potřebu se identifikovat více se svými vrstevníky veden snahou se osamostatnit. Při tom záleží na volbě referenční skupiny. „Někteří se chtějí identifikovat s vynikajícími studenty či tzv. „mozky“; někteří chtějí být chápáni jako umělci nebo atleti; další vzhlížejí k filmovým idolům; jiní se stávají závislí na delikventech (narkomanech, sprejerech apod.). Způsob, jak adolescent hodnotí sám sebe, závisí výrazně na tom, zda je akceptován specifickou skupinou, nikoliv školou jako širším společenským celkem.“¹

Přes převládající orientaci adolescentů na vrstevníky však nelze tvrdit, že by na ně neměly další faktory socializace žádný či minimální vliv. Jde jen o to, jakým způsobem k adolescentovi přistupujeme. V případě rodiny si většina adolescentů velmi dobře uvědomuje, že má k rodině citové pouto a určitý respekt. Totéž platí o škole, u níž si větší část dospívajících uvědomuje její význam. Tohoto faktu je ve výchově a vzdělávání nutno cílevědomě využívat.

2.6 Společnost a vzdělávací systém

Vzdělávací reforma na rozdíl od reformy ekonomické postrádala jednoznačné východisko, které by mělo podobu ucelené vzdělávací politiky. I přes tuto skutečnost byly ovšem realizovány některé zásadní změny strukturální, administrativní, kurikulární či změny v oblasti financování. Na počátku reformních kroků v našem školství tak bylo možno se setkat s tím, že některé kroky nebyly provázány a byly tak realizovány živelně. V důsledku toho si některé kroky navzájem odporovaly a někdy se paradoxně dostávaly i do přímého rozporu s všeobecně uznávanými trendy západoevropského školství. K příkladům takových nepovedených kroků je možné zařadit restaurování osmiletých gymnázií, které lze hodnotit jako krok k restauraci selektivního školského systému. Jiné kroky měly charakter vyloženě destruktivní, jako tomu bylo v případě likvidace institucionálního dalšího vzdělávání učitelů nebo institucionální základny pedagogického výzkumu.²

¹ JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J., NĚMEC, J., PILAŘ, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích. Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. 1. vydání. Praha: Themis, 2004, s. 45.

² SPILKOVÁ, V. a kol. *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. 1. vydání. Praha: Portál, 2005, s. 15.

Za nejvydařenější projekty reforem školství, které spatřily světlo světa v 90. letech, je možno považovat projekty zpracované skupinou kolem J. Kotáska a skupinou NEMES. Jednotícím prvkem obou koncepcí bylo to, že se nezaměřovaly na pouhou negaci předchozího vývoje nebo na dílčí změny stávajícího systému. Tyto projekty navrhovaly zásadní změny v zásadě všech prvků vzdělávacího systému. K důležitým zásadám obou těchto projektů je i vzájemná provázanost vnitřní a vnější reformy. „Vnější reforma by měla vytvářet podmínky, otevírat prostor a podporovat vnitřní reformu, tedy proměny uvnitř škol, v pojetí školního vzdělávání, funkcí a rolí škol, cílů a obsahu vzdělávání, v pojetí vyučovacího procesu (přístup k žákovi, kvalita komunikace a sociálního klimatu, metody a formy výuky, způsob hodnocení žáků apod.). Za klíčové principy, na nichž má být budováno české školství, jsou považovány principy humanizace, demokratizace a liberalizace.“¹

Za mezník, který je možno označit přídomkem pozitivní, v procesu reforem našeho školství, lze považovat vznik Národního programu rozvoje vzdělávání – Bílé knihy (2001). Tento vládní strategický dokument vymezuje základní vývojové trendy v oblasti školství a vzdělávání v České republice v horizontu 5 až 10 let. Stal se rovněž základní směrnicí, z níž vycházela tvorba nového školského zákona, který byl po desetiletých průtazích přijat v roce 2004.

¹ SPILKOVÁ, V. a kol. *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. 1. vydání. Praha: Portál, 2005, s. 16.

3 Právní úprava vzdělávání a její vývoj

po roce 1989

V souvislosti se změnou společensko-ekonomických poměrů, k nimž u nás po roce 1989 došlo, bylo naprosto zřejmé, že tyto změny se musí promítnout i do oblasti vzdělávání, potažmo do právní úpravy vzdělávání u nás, a to ve všech úrovních vzdělávání.

3.1 Výchozí stav na počátku transformace

Pokud se týká základní právní normy, která upravovala chod soustavy základních a středních škol v roce 1989, tak touto byl zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon); (dále jen „starý školský zákon“). V souladu s ustanovením § 2 odst. 1 starého školského zákona byla soustava základních a středních škol tvořena základními školami, středními odbornými učiteli, gymnázii, středními odbornými školami a školami pro mládež vyžadující zvláštní péči.

Základní škola. Smyslem základní školy bylo připravit žáky pro studium ve všech druzích středních škol. Jak vyplývá z ustanovení § 5 odst. 1 starého školského zákona, základní škola poskytovala základy všeobecného polytechnického vzdělání, dále zabezpečovala „... rozumovou výchovu, výchovu k vědeckému světovému názoru, ideově politickou výchovu, výchovu k socialistickému vlastenectví, socialistickému a proletářskému internacionalismu, mravní, pracovní, estetickou, tělesnou výchovu a brannou výchovu žáků.“

Základní škola měla osm ročníků, přičemž první až čtvrtý ročník tvořil první stupeň základní školy, ročníky pátý až osmý pak druhý stupeň základní školy. Cílem prvního stupně základní školy bylo poskytnout základní vědomosti a dovednosti, základní poznatky o přírodě a společnosti, základní pracovní návyky a návyky kolektivního jednání. Na první stupeň jak časově, tak i obsahově navazoval stupeň druhý a zde docházelo k rozvíjení výchovného a vzdělávacího základu, který žák získal na prvním stupni.

Střední škola. K druhům středních škol náležely střední odborná učiliště, gymnázia a střední odborné školy. Jejich smyslem bylo poskytnout žákům střední

vzdělání a úplné střední vzdělání a připravit je pro výkon povolání a činností v národním hospodářství, správě, kultuře a v ostatních oblastech života společnosti. Kromě toho bylo jejich smyslem i připravit žáky pro studium na vysokých školách. Obsah vzdělávání na nich byl poplatný tehdejší vládnoucí ideologii, když ustanovení § 7 odst. 2 starého školského zákona uvádělo následující: „Střední školy uplatňují jednotu výchovy a vzdělávání, spojení školy se životem a usilují o všestranný harmonický rozvoj osobnosti mladého člověka; přitom formují jeho marxistickoleninské světonázorové přesvědčení, socialistické ideově politické uvědomění, jeho intelektuální a mravní rozvoj, vychovávají jej k socialistickému vlastenectví, socialistickému a proletářskému internacionalismu, k třídní uvědomělosti a odborné zdatnosti, připravují jej na tvořivou práci a odbornou činnost v povolání, na obranu socialistické vlasti a na bohatý kulturní život; poskytují výchovu estetickou a tělesnou.“

Vzdělání na středních školách bylo diferencování následovně:

- střední vzdělání – zahrnovalo všeobecné polytechnické vzdělání a základy odborné přípravy; k jeho získání došlo při úspěšném ukončení druhého ročníku střední školy;
- úplné střední vzdělání – zahrnovalo obsahově širší a hlubší všeobecné polytechnické vzdělání a odbornou přípravu, která byla diferencována podle studijních oborů; k jeho získání docházelo při úspěšném vykonání maturitní zkoušky ve střední škole;
- odborná příprava – byla koncipována jako součást výchovy a vzdělávání ve středních školách; v jejím rámci si žáci osvojovali vědomosti a dovednosti, jež umožňovaly kvalifikovaný výkon povolání a odborných činností; v učebních oborech byla ukončována úspěšným vykonáním závěrečné zkoušky, ve studijních oborech pak úspěšným vykonáním maturitní zkoušky.

Střední odborné učiliště. Střední odborné učiliště zajišťovalo teoretické vyučování, praktické vyučování, jakož i výchovu mimo vyučování. Tento typ škol připravoval v nejméně dvouletém studiu pro výkon dělnických povolání a odborných činností, které odpovídaly příslušnému učebnímu oboru. Studium bylo v takovém případě ukončováno závěrečnou zkouškou. Dále tento typ škol ve čtyřletém studiu připravoval k výkonu dělnických povolání, která odpovídala příslušnému studijnímu oboru, i k některým technickohospodářským činnostem provozního charakteru. Vedle toho toto čtyřleté studium, které bylo ukončováno maturitní zkouškou, připravovalo

i pro studium na vysoké škole.

Gymnázium. Gymnázium bylo pojato jako všeobecně vzdělávací polytechnická škola, která poskytovala rovněž odbornou přípravu. Připravovala pro studium na vysokých školách a pro výkon některých odborných činností a povolání v národním hospodářství, správě, kultuře a dalších oblastech, a to včetně povolání dělnických. Délka studia na gymnáziu byla čtyřletá. Studium zde bylo ukončováno maturitní zkouškou.

Střední odborná škola. Cílem studia na střední odborné škole, které trvalo čtyři roky, bylo připravit její studenty pro výkon odborných činností, především pak technickohospodářských, zdravotnických, sociálně právních, správních, ekonomických, pedagogických, uměleckých, kulturních, jakož i pro výkon dělnických povolání. Vedle toho tento typ škol připravoval i pro studium na vysoké škole. Studium zde bylo zakončováno maturitní zkouškou.

Konzervatoř. Konzervatoř bylo možno charakterizovat jako specifický typ střední odborné školy připravující pro obory zpěvu, hudby, tance, hudebně dramatického a dramatického umění. Konzervatoř připravuje rovněž i pro studium na vysoké škole. Délka studia byla na konzervatoři čtyřletá. Studium bylo ukončováno maturitní zkouškou. Na takové studium navazovalo pomaturitní studium v konzervatoři, jež bývalo obvykle organizováno denní formou. Jeho smyslem bylo zdokonalit žáky pro kvalifikovaný výkon zvoleného uměleckého povolání. Pomaturitní studium v konzervatoři bylo ukončováno absolventskou zkouškou.

Školy pro mládež vyžadující zvláštní péči. Posláním škol pro mládež vyžadující zvláštní péči bylo poskytovat za využití zvláštních výchovných a vyučovacích metod, prostředků a forem výchovu a vzdělávání žákům mentálně, smyslově nebo tělesně postiženým, žákům s vadami řeči, žákům s více vadami, žákům obtížně vychovatelným a žákům nemocným a oslabeným, umístěným ve zdravotnických zařízeních. Cílem výchovy a vzdělávání na školách pro mládež vyžadující zvláštní péči bylo připravit tyto žáky k začlenění do pracovního procesu a života společnosti.

Ke školám pro mládež vyžadující zvláštní péči náležely základní školy pro mládež vyžadující zvláštní péči a střední školy pro mládež vyžadující zvláštní péči. Vzdělání, které žáci nabyli na těchto školách, bylo rovnocenné vzdělání, které bylo žáky získáno v základní škole a ostatních středních školách. Vedle již uvedených byly školami pro mládež vyžadující zvláštní péči rovněž zvláštní školy, zvláštní odborná

učiliště a pomocné školy. Zařazování žáků do základních škol pro mládež vyžadující zvláštní péči, do zvláštních škol a do pomocných škol prováděl národní výbor.

Základní školy pro mládež vyžadující zvláštní péči. Tyto školy měly zpravidla osm ročníků, pouze v případech stanovených ministerstvem školství měly některé školy ročníků devět. V těchto školách, které byly zřizovány jako školy pro žáky sluchově postižené, pro žáky zrakově postižené, pro žáky s vadami řeči, pro žáky tělesně postižené, pro žáky s více vadami, pro žáky obtížně vychovatelné a pro žáky nemocné a oslabené umístěné ve zdravotnických zařízeních, byla žákům způsobem přiměřeným jejich postižení poskytována výchova a vzdělávání jako žákům základních škol.

Střední školy pro mládež vyžadující zvláštní péči. Na těchto školách bylo poskytováno, způsobem přiměřeným jejich postižení, středoškolské vzdělání a výchova žákům smyslově nebo tělesně postiženým a žákům obtížně vychovatelným, a to za předpokladu, že se tito nemohli vzdělávat společně se žáky ostatních středních škol. K druhům středních škol pro mládež vyžadující zvláštní péči náležely střední odborná učiliště, gymnázia a střední odborné školy. Délka studia na těchto školách mohla být obecně závazným právním předpisem prodloužena po předchozím projednání ministerstev školství s ministerstvy zdravotnictví a s ministerstvy práce a sociálních věcí až o dvě léta.

Zvláštní škola. Zvláštní školy, které byly žáky navštěvovány nejdéle do splnění povinné školní docházky, vzdělávaly žáky s rozumovými nedostatky takového charakteru, jež znemožňovaly jejich úspěšné vzdělávání v základní škole, ani v základní škole pro mládež vyžadující zvláštní péči. Ve zvláštní škole byli žáci vyučováni podle rozdílných učebních osnov, které byly stanoveny se zřetelem ke stupni jejich rozumové vyspělosti. V souladu s učebními osnovami pro rozumově vyspělejší byla prováděna výuka žáků, u kterých bylo možné předpokládat, že po ukončení vzdělávání ve zvláštní škole budou schopni získat odbornou přípravu. Naproti tomu v souladu s učebními osnovami pro rozumově opožděnější byli vyučováni ti žáci, kteří byli sice schopni samostatně pracovat, avšak jejich pracovní a společenské uplatnění vyžadovalo řízení jinými osobami.

Zvláštní odborné učiliště. Zvláštní odborné učiliště poskytovalo odbornou přípravu v učebních oborech s upravenými učebními plány, na jejichž základě byli žáci připravováni pro výkon povolání odpovídajících příslušnému učebnímu oboru. Délka studia ve zvláštních odborných učilištích byla dvouletá až tříletá. Příprava ve zvláštním odborném učilišti bývala ukončována úspěšným složením závěrečné zkoušky. Zvláštní

odborné učiliště mohlo kromě již uvedeného poskytovat i přípravu pro výkon jednoduchých činností těch žáků, kteří byli schopni samostatně pracovat, avšak jejich pracovní a společenské uplatnění vyžadovalo řízení jinými osobami.

Pomocná škola. Cílem pomocných škol, které žáci navštěvovali po splnění povinné školní docházky¹, bylo vychovávat a vzdělávat takové obtížně vzdělavatelné žáky, kteří měli takové nedostatky rozumového vývoje, pro něž se nemohli vzdělávat ani ve zvláštní škole, avšak kteří byli schopni si osvojit alespoň některé prvky vzdělání. Obsah výchovně vzdělávací činnosti pomocných škol byl zaměřován na vypěstování návyků sebeobsluhy, osobní hygieny a na rozvíjení přiměřených poznatků a pracovních dovedností s předměty denní potřeby.

Vysoké školy. Vysokoškolské vzdělávání u nás se koncem osmdesátých let řídilo zákonem č. 39/1980 Sb., o vysokých školách (dále jen „nejstarší zákon o vysokých školách“). Podle tohoto zákona byly vysoké školy koncipovány jako nejvyšší stupeň československé výchovně vzdělávací soustavy a současně jako vědecké a kulturní instituce nejvyšší úrovně. V ustanovení § 2 odst. 1 nejstaršího vysokoškolského zákona ve znění účinném do 9. května 1990 se dočítáme, že „Vysoké školy v souladu s cíli komunistické výchovy a s nejnovějšími poznatky vědy a techniky připravují absolventy politicky a morálně vyspělé, vysoce vzdělané pro práci v národním hospodářství, kultuře, vědě, správě a v ostatních oblastech života rozvinuté socialistické společnosti.“ Podobně jako u škol základních a středních se i zde projevuje výrazně ideologický podtext výchovy a vzdělávání v předlistopadovém Československu.

Vysoké školy byly státními rozpočtovými organizacemi. Bylo diferencováno mezi vysokými školami univerzitního směru, vysokými školami technického směru, vysokými školami ekonomického směru, vysokými školami zemědělského směru a vysokými školami uměleckého směru.

Vysoké školy bývaly obvykle členěny na fakulty, které bývaly zpravidla téhož směru jako příslušná vysoká škola, avšak bylo možné zřizovat i fakulty jiného směru. Byla-li vysoká škola členěna na fakulty, byly tyto součástí vysoké školy. Dalšími organizačními útvary fakulty či vysoké školy byly katedry. Součástí vysoké školy mohla být kromě již uvedeného vědeckopedagogická, vědeckovýzkumná a vývojová pracoviště, ústavy a účelová zařízení.

¹ Povinná školní docházka trvala v souladu s ustanovením § 34 odst. 2 starého školského zákona deset let, pouze do pomocné školy trvala osm let.

Pokud se týká organizace studia na vysokých školách, toto mohlo být organizováno coby studium řádné či jako studium mimořádné, a sice podle ročníků a semestrů. Řádné studium na vysokých školách bývalo organizováno buď jako denní studium nebo jako studium při zaměstnání. Studium při zaměstnání bývalo organizováno formou dálkového nebo večerního studia. Denní studium bylo možné spojovat se studiem při zaměstnání. Délka řádného studia byla čtyři až šest let, řádného studia při zaměstnání pak čtyři až sedm let. Mimořádným studiem se rozumělo studium jednotlivých studijních předmětů na jedné fakultě nebo vysoké škole či na více fakultách nebo vysokých školách, při němž se neposkytovalo vysokoškolské vzdělání. Toto studium mohlo být organizováno pro studenty vysokých škol při řádném studiu nebo pro absolventy středních škol a vysokých škol.

3.2 Vývoj právní úpravy základního a středního školství do roku 2004

Po novele starého školského zákona účinné od 1. června 1990 tvořily soustavu základních a středních škol základní školy, základní umělecké školy, učiliště, střední odborná učiliště, gymnázia, střední odborné školy a speciální školy (dříve školy pro mládež vyžadující zvláštní péči). Od roku 1995 sem náležely i vyšší odborné školy.

Základní škola. Ze zcela změněného ustanovení § 5 odst. 1 starého školského zákona ve znění účinném od 1. června 1990 vyplývá, že základní škola poskytovala základní vzdělání, kterým připravovala žáky pro další studium a praxi. Jejím smyslem bylo zabezpečovat rozumovou výchovu ve smyslu vědeckého poznání a v souladu se zásadami vlastenectví, humanity a demokracie, jakož i poskytovat mravní, estetickou, pracovní, zdravotní tělesnou výchovu a ekologickou výchovu žáků. Základní škola mohla umožňovat rovněž náboženskou výchovu.

Základní školy mívaly devět ročníků, přičemž od pátého ročníku bývalo mezi žáky zpravidla diferencováno s ohledem na jejich zájmy a schopnosti. Od 1. září 1996 byla základní škola opětovně členěna na první a druhý stupeň. První stupeň byl tvořen prvním až pátým ročníkem, stupeň druhý šestým až devátým ročníkem. Od téhož data byl stanoven minimální počet žáků ve třídě, který se pohyboval v závislosti na místních podmínkách od třinácti do sedmnácti.

Základní umělecká škola. Základní umělecké školy poskytovaly základy vzdělání v jednotlivých uměleckých oborech a dále připravovaly ke studiu učebních

a studijních oborů na středních školách uměleckého zaměření a na konzervatoři. Vedle toho připravovaly po odborné stránce ke studiu na vysokých školách s uměleckým zaměřením. Tyto školy organizovaly studium, které bylo určeno zejména pro žáky základní školy, avšak mohly organizovat i studium pro dospělé. V rámci základních uměleckých škol mohla být zřizována oddělení hudební, taneční, výtvarná a literárně dramatická, popřípadě jen některá z uvedených. Tento typ škol byl ze starého školského zákona vypuštěn novelou, která nabyla účinnosti dne 27. července 1995.

Střední škola. Od 1. června 1990 náležely k druhům středních škol střední odborná učiliště, gymnázia a střední odborné školy. Střední školy připravovali žáky pro výkon povolání a činností v národním hospodářství, správě, kultuře, umění a v ostatních oblastech života. Připravovaly též žáky pro studium na vysokých školách. Ustanovení § 7 odst. 2 starého školského zákona ve znění účinném od 1. června 1990 uvádělo, že „Střední školy uplatňují jednotu výchovy a vzdělávání, spojení školy se životem a usilují o všestranný harmonický rozvoj osobnosti mladého člověka; vychovávají jej ve smyslu vědeckého poznání a v souladu se zásadami vlastenectví, humanity a demokracie, formují jeho intelektuální a mravní rozvoj, připravují jej na tvořivou práci a odbornou činnost v povolání a poskytují výchovu estetickou, zdravotní, tělesnou a výchovu ekologickou; umožňují též náboženskou výchovu.“

Ve středních školách bývalo žákům poskytováno střední odborné vzdělání, úplné střední vzdělání, úplné střední odborné vzdělání a vyšší odborné vzdělání. Jejich obsah byl následující:

- střední odborné vzdělání – sestávalo ze všeobecného vzdělání a odborné přípravy a bývalo ukončováno úspěšným vykonáním závěrečné zkoušky ve studijních či učebních oborech;
- úplné střední vzdělání a úplné střední odborné vzdělání – sestávalo z obsahově širšího a hlubšího všeobecného vzdělání a odborné přípravy diferencované v závislosti druhu střední školy; zatímco úplné střední vzdělání bývalo ukončováno úspěšným vykonáním maturitní zkoušky na gymnáziu, úplné střední odborné vzdělání bývalo završováno úspěšným složením maturitní zkoušky ve střední odborné škole či ve středním odborném učilišti;
- vyšší odborné vzdělání – sestávalo ze všeobecného vzdělání, speciální odborné přípravy a umělecké a pedagogicko-umělecké přípravy, přičemž tento typ vzdělání býval ukončován vykonáním absolutoria.

Střední odborné učiliště. Tento typ škol měl za cíl připravovat pro výkon

dělnických povolání a odborných činností, jež odpovídaly příslušnému učebnímu oboru. V takovém případě bylo studium ukončováno závěrečnou zkouškou. Dále měl tento typ škol za cíl připravovat ve studijních oborech pro výkon některých náročných dělnických povolání a některých technickohospodářských činností provozního charakteru. Tehdy bylo studium ukončováno maturitní zkouškou. Ve středních odborných učilištích bývalo pro žáky zajišťováno teoretické vyučování, praktické vyučování a výchova mimo vyučování. Taktéž mohla zajišťovat toliko teoretické vyučování a výchovu mimo vyučování nebo praktické vyučování a výchovu mimo vyučování. Praktické vyučování a výchovu mimo vyučování pro žáky, jimž střední odborné učiliště zajišťuje pouze teoretické vyučování, zajišťovalo středisko praktického vyučování.

Gymnázium. Gymnázia byla koncipována jako všeobecně vzdělávací vnitřně diferencovaná škola, jejichž hlavním smyslem byla příprava jejich studentů pro studium na vysokých školách. Vedle toho mohlo gymnázium připravovat rovněž pro výkon určitých činností ve správě, kultuře a dalších oblastech. Délka studia na gymnáziích se zprvu pohybovala od čtyř do osmi let, později bylo stanoveno, že gymnázium může mít čtyři, šest, nebo osm ročníků. Starý školský zákon ve znění účinném do 26. července 1995 umožňoval, aby byl první až čtvrtý ročník osmiletého gymnázia zřízen i při základní škole.

Střední odborná škola. Posláním střední odborné školy bylo především připravovat pro výkon odborných činností, zejména technickohospodářských, ekonomických, pedagogických, zdravotnických, sociálně právních, správních, uměleckých a kulturních. Střední odborná škola kromě toho připravovala i pro studium na vysoké škole. Původně bylo v zákoně stanoveno, že studium na těchto školách trvá zpravidla čtyři roky, v posledním znění zákona byla použita formulace, že denní studium trvá nejvýše čtyři roky.

Specifickým typem střední odborné školy byla konzervatoř. Tento typ škol připravoval pro obor zpěv, hudba, tanec nebo dramatické umění a současně i pro studium na vysoké škole. Konzervatoř měla šest ročníků, v oboru tanec ročníků osm. Studium na tomto typu škol mohlo být ukončeno zpravidla absolutoriem, mohlo však být ukončeno i maturitou, avšak nejdříve po čtvrtém ročníku, v oboru tanec po osmém ročníku. Poslední znění zákona umožňovalo ukončení tohoto typu výhradně absolutoriem.

Speciální školy. Úkolem speciálních škol bylo připravovat k začlenění do pracovního procesu a života společnosti za využití zvláštních výchovných

a vyučovacích metod, prostředků a forem výchovu a vzdělávání žáků mentálně, smyslově nebo tělesně postiženým, žáků s vadami řeči, žáků s více vadami, žáků obtížně vychovatelným a žáků nemocných a oslabených, umístěných ve zdravotnických zařízeních. Ke speciálním školám náležely základní speciální školy a střední speciální školy, přičemž vzdělání v nich získané bylo považováno za rovnocenné vzdělání, které bylo získáno v základní škole a v ostatních středních školách. Kromě již uvedených škol patřily ke speciálním školám i zvláštní školy, odborná učiliště, praktické školy a pomocné školy.

Speciální základní školy. Tyto školy poskytovaly výchovu a vzdělávání způsobem přiměřeným jejich postižení žákům sluchově postiženým, žákům zrakově postiženým, žákům s vadami řeči, žákům tělesně postiženým, žákům s více vadami, žákům obtížně vychovatelným a žákům nemocným a oslabeným umístěným ve zdravotnických zařízeních. Mívaly obvykle devět ročníků, ve vyhlášce Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen „MŠMT“) mohlo být stanoveno, které z těchto škol mělo mít ročníků deset.

Speciální střední školy. V těchto školách bývala poskytována způsobem přiměřeným jejich postižení výchova a vzdělávání žákům smyslově nebo tělesně postiženým a žákům obtížně vychovatelných, a to za předpokladu, že nemohli být vzdělávání společně se žáky ostatních středních škol. K druhům středních speciálních škol patřily střední odborná učiliště, gymnázia a střední odborné školy.

Zvláštní škola. Ve zvláštních školách se vzdělávali žáci s takovými rozumovými nedostatky, pro něž nebylo možné je úspěšně vzdělávat v základní škole, ani ve speciální základní škole. Zvláštní školy měly zpravidla devět ročníků, avšak MŠMT bylo oprávněno stanovit vyhláškou takové školy, jež měly deset ročníků.

Odborné učiliště. Odborné učiliště poskytovalo odbornou přípravu v učebních oborech s upravenými učebními plány, přičemž připravovalo pro výkon povolání, která odpovídala příslušnému učebnímu oboru. Příprava v odborném učilišti trvala dva až tři roky. Příprava zde byla ukončována úspěšným vykonáním závěrečné zkoušky. Odborné učiliště mohlo rovněž poskytovat přípravu pro výkon jednoduchých činností takových žáků, kteří sice byli schopni samostatně pracovat, avšak jejich pracovní a společenské uplatnění muselo být řízeno jinými osobami. Do odborného učiliště měli být přednostně přijímáni žáci, kteří úspěšně ukončili devátý ročník zvláštní školy.

Praktická škola. Tyto školy připravovaly žáky pro výkon jednoduchých činností. Délka přípravy v nich trvala jeden až tři roky. Zákon přitom stanovoval podmínky

přijetí do praktické školy následovně:

- do praktické školy s tříletou přípravou měli být přednostně přijímáni žáci, kteří úspěšně ukončili zvláštní školu, jakož i žáci, kteří ukončili povinnou školní docházku v nižším než devátém ročníku zvláštní školy, eventuálně základní školy; v odůvodněných případech bylo možno přijmout též žáky, kteří neúspěšně ukončili devátý ročník základní školy;
- do praktické školy s jednoletou a dvouletou přípravou měli být přednostně přijímáni žáci, kteří splnili povinnou školní docházku na zvláštní či pomocné škole.

Tříletá příprava v praktické škole bývala ukončována úspěšným vykonáním závěrečné zkoušky. Jednoletá a dvouletá příprava bývala ukončena vydáním závěrečného vysvědčení.

Pomocná škola. V těchto školách bývali vychovávaní a vzdělávaní obtížně vzdělavatelni žáci, kteří měli takové nedostatky rozumového vývoje, pro něž nebylo možné je vzdělávat ani ve zvláštní škole, avšak kteří byli schopni si osvojit alespoň některé prvky vzdělání. Obsah výchovně vzdělávací činnosti na těchto školách byl orientován na vypěstování návyků sebeobsluhy, osobní hygieny a na rozvíjení přiměřených poznatků a pracovních dovedností s předměty denní potřeby. Pomocné školy mívaly deset ročníků.

Vyšší odborná škola. Vyšší odborné školy připravovaly ke kvalifikovanému výkonu náročných odborných činností, popřípadě prohlubovaly dosažené vzdělání k výkonu konkrétních náročných činností. Ke studiu ve vyšších odborných školách tak byli přijímáni žáci a další uchazeči, kteří získali úplné střední vzdělání či úplné střední odborné vzdělání. Vyšší odborná škola poskytovala v jednotlivých studijních oborech vyšší odborné vzdělání zahrnující všeobecné, specifické odborné vzdělání a náročnou praktickou přípravu. Příprava zde byla ukončována absolutoriem. Délka denního studia byla minimálně dva a maximálně tři roky. V případě dálkového studia byla jeho délka nejméně tři a nejvíce čtyři roky. Byla-li součástí denního studia praktická příprava konaná formou odborné praxe o délce větší než tři měsíce, mohlo denní studium trvat maximálně tři a půl roku.

3.3 Vývoj právní úpravy základního a středního školství od roku 2005

Dne 1. ledna 2005 vstoupil v účinnost zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon); (dále jen „nový školský zákon“. Tento zákon svým rozsahem výrazně přesáhl starý školský zákon, což je dáno tím, že nahradil předchozí čtyři „školské“ zákony, a dále také tím, že v souladu s ústavním pořádkem ČR lze ukládat povinnosti jen zákonem. Proto ustanovení většiny podzákonných právních norem (nařízení vlády a vyhlášek), bylo při rekodifikaci inkorporováno přímo do zákona.¹

V tomto zákoně jsou nově formulovány obecné cíle vzdělávání, a to konkrétně v ustanovení § 2 odst. 2, kde jsou uvedeny následující:

- rozvoj osobnosti člověka vybaveného poznávacími a sociálními způsobilostmi, mravními a duchovními hodnotami pro osobní a občanský život, výkon povolání či pracovní činnosti, získávání informací a učení se v průběhu celého života;
- nabytí všeobecného vzdělání nebo všeobecného a odborného vzdělání;
- pochopení a uplatňování zásad demokracie a právního státu, základních lidských práv a svobod spolu s odpovědností a smyslem pro sociální soudržnost;
- pochopení a uplatňování principu genderové rovnosti ve společnosti;
- utváření vědomí národní a státní příslušnosti a respektu k etnické, národnostní, kulturní, jazykové a náboženské identitě každého jedince;
- poznání světových a evropských kulturních hodnot a tradic, pochopení a osvojení zásad a pravidel vycházejících z evropské integrace jako základu pro soužití v národním a mezinárodním měřítku;
- získání a uplatňování znalostí o životním prostředí a jeho ochraně vycházející ze zásad trvale udržitelného rozvoje a o bezpečnosti a ochraně zdraví.

Dále došlo k zakotvení systému tzv. kurikulárních dokumentů do textu zákona, které jsou zde reprezentovány Národním programem vzdělávání, rámcovými vzdělávacími programy a školními vzdělávacími programy.

V Národním programu vzdělávání jsou rozpracovávány cíle vzdělávání, které stanovuje školský zákon. Vymezuje hlavní oblasti vzdělávání, obsahy vzdělávání a prostředky, jež jsou nezbytné k realizaci těchto cílů. Národní program vzdělávání

¹ VALENTA, J. Nová legislativa v praxi ředitele školy. Školské zákony. In: Řízení školy, 2004, č. 4, s. 2.

v souladu s novým školským zákonem zpracovává MŠMT, které jej projednává s vybranými odborníky z vědy a praxe, s příslušnými ústředními odborovými orgány, příslušnými organizacemi zaměstnavatelů s celostátní působností a s kraji. Poté jej předkládá vládě, která jej následně předkládá parlamentu ke schválení.

Rámcové vzdělávací programy jsou vydávány pro každý obor vzdělání v základním a středním vzdělávání a pro předškolní, základní umělecké a jazykové vzdělávání. Jak vyplývá z ustanovení § 4 odst. 1 nového školského zákona, rámcové vzdělávací programy „...stanoví zejména konkrétní cíle, formy, délku a povinný obsah vzdělávání, a to všeobecného a odborného podle zaměření daného oboru vzdělání, jeho organizační uspořádání, profesní profil, podmínky průběhu a ukončování vzdělávání a zásady pro tvorbu školních vzdělávacích programů, jakož i podmínky pro vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a nezbytné materiální, personální a organizační podmínky a podmínky bezpečnosti a ochrany zdraví.“ Jejich obsah je závazný pro školní vzdělávací programy.

Školní vzdělávací program je vydáván ředitelem školy nebo školského zařízení. Obsah vzdělávání v něm může být uspořádán do předmětů či jiných ucelených částí učiva (např. modulů). Jestliže není pro vzdělávání vydán rámcový vzdělávací program, stanovuje školní vzdělávací program hlavně „...konkrétní cíle vzdělávání, délku, formy, obsah a časový plán vzdělávání, podmínky přijímání uchazečů, průběhu a ukončování vzdělávání, včetně podmínek pro vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, označení dokladu o ukončeném vzdělání, pokud bude tento doklad vydáván. Dále stanoví popis materiálních, personálních a ekonomických podmínek a podmínek bezpečnosti práce a ochrany zdraví, za nichž se vzdělávání v konkrétní škole nebo školském zařízení uskutečňuje.“

Základní vzdělávání. Stupeň základního vzdělání může žák získat:

- úspěšným ukončením vzdělávacího programu základního vzdělávání v základní škole, na nižším stupni šestiletého nebo osmiletého gymnázia nebo v odpovídající části osmiletého vzdělávacího programu konzervatoře;
- po splnění povinné školní docházky taktéž úspěšným ukončením kursu pro získání základního vzdělání uskutečňovaného v základní nebo střední škole.

Základy vzdělání získá žák ukončením vzdělávacího programu základního vzdělávání v základní škole speciální.

Nově byly též formulovány cíle základního vzdělávání, když zákon k těmto uvádí, že základní vzdělávání má vést žáky k tomu, aby:

- si osvojili potřebné strategie učení a na jejich základě byli motivováni k celoživotnímu učení;
- se učili tvořivě myslet a řešit přiměřené problémy, účinně komunikovat a spolupracovat, chránit své fyzické i duševní zdraví, vytvořené hodnoty a životní prostředí, být ohleduplní a tolerantní k jiným lidem, k odlišným kulturním a duchovním hodnotám, poznávat své schopnosti a reálné možnosti a uplatňovat je spolu s osvojenými vědomostmi a dovednostmi při rozhodování o své další životní dráze a svém profesním uplatnění.

Střední vzdělávání. Cílem středního vzdělávání je rozvíjet vědomosti, dovednosti, schopnosti, postoje a hodnoty, které jedinec získal v rámci základního vzdělávání, a jež jsou důležité pro jeho osobní rozvoj. Střední vzdělávání poskytuje žákům obsahově širší všeobecné vzdělání nebo odborné vzdělání, které je spojeno se všeobecným vzděláním, a jež upevňuje jejich hodnotovou orientaci. Vedle již uvedeného střední vzdělávání vytváří předpoklady k plnoprávnému osobnímu a občanskému životu, samostatnému získávání informací a celoživotnímu učení, k pokračování v navazujícím vzdělávání a k přípravě pro výkon povolání či pracovní činnosti.

V rámci úspěšného ukončení příslušného vzdělávacího programu středního vzdělávání je možné dosáhnout následujících stupňů středního vzdělání:

- střední vzdělání – žák jej získá tím, že úspěšně ukončí vzdělávací program v délce trvání jednoho roku nebo dvou let denní formy vzdělávání;
- střední vzdělání s výučním listem – žák jej získá tím, že úspěšně ukončí vzdělávacího programu v délce trvání dvou nebo tří let denní formy vzdělávání či vzdělávacího programu zkráceného studia pro získání středního vzdělání s výučním listem;
- střední vzdělání s maturitní zkouškou – žák jej získá tím, že úspěšně ukončí vzdělávací program šestiletého nebo osmiletého gymnázia, vzdělávací program v délce trvání čtyř let denní formy vzdělávání, vzdělávací program nástavbového studia v délce trvání dvou let denní formy vzdělávání nebo vzdělávacího programu zkráceného studia pro získání středního vzdělání s maturitní zkouškou.

Konzervatoř. Cílem vzdělávání v konzervatoři je rozvíjet znalosti, dovednosti a další schopnosti žáka získané v základním a v základním uměleckém vzdělávání,

poskytovat všeobecné vzdělání a připravit žáky pro výkon náročných uměleckých nebo uměleckých a umělecko pedagogických činností v oborech hudba, tanec, zpěv a hudebně dramatické umění. Dále je cílem tohoto vzdělávání vytvářet předpoklady pro plnoprávný osobní a občanský život, pokračování ve vzdělávání, jakož i pro výkon pracovní činnosti.

V konzervatoři je možné díky úspěšnému ukončení vzdělávacího programu dosáhnout níže uvedených stupňů vzdělání:

- střední vzdělání s maturitní zkouškou – tohoto může žák dosáhnout úspěšným ukončením odpovídající části vzdělávacího programu v konzervatoři nejdříve po čtyřech letech v denní formě vzdělávání v šestiletém vzdělávacím programu, popřípadě po osmi letech v denní formě vzdělávání v osmiletém vzdělávacím programu;
- vyšší odborné vzdělání v konzervatoři – tohoto vzdělání žák dosáhne tehdy, jestliže úspěšně ukončí šestiletý nebo osmiletý vzdělávací program.

Vyšší odborné vzdělávání. Cílem vyššího odborného vzdělávání je rozvíjet a prohlubovat znalosti a dovednosti studenta, jež získal ve středním vzdělávání, a poskytovat všeobecné a odborné vzdělání a praktickou přípravu k výkonu náročných činností. Stupně vyššího odborného vzdělání student dosáhne úspěšným ukončením příslušného akreditovaného vzdělávacího programu. V denní formě činí délka vyššího odborného vzdělávání tři roky včetně odborné praxe, u zdravotnických oborů vzdělání může být tato délka až tři a půl roku.

3.4 Vývoj právní úpravy vysokoškolského vzdělávání do roku 1998

Právní úpravu vysokoškolského vzdělávání u nás v období od 1. července 1990 do 31. prosince 1998 tvořil zákon č. 172/1990 Sb., o vysokých školách (dále jen „starý zákon o vysokých školách“). Podle tohoto zákona byly vysoké školy vrcholnými vzdělávacími, vědeckými a uměleckými institucemi. Vysoké školy byly samosprávné, z čehož vyplývalo, že o její organizaci a činnosti v souladu se zákonem a v jeho mezích rozhodovaly orgány akademické samosprávy. Vysoké školy byly oprávněny též vykonávat hospodářskou činnost, a to v souvislosti s plněním svého základního úkolu.

Stěžejním úkolem vysokých škol bylo na základě tvořivého vědeckého bádání

a tvořivé umělecké činnosti poskytovat vysokoškolské vzdělávání. Výhradním právem vysokých škol bylo poskytovat vysokoškolské vzdělání a udělovat akademické tituly absolventům vysokoškolského studia. Dále měly vysoké školy právo uskutečňovat postgraduální studium a s ním související výhradní právo udělovat akademické vědecké tituly absolventům tohoto studia.

Vysoké školy bylo možno dále členit na fakulty. Jak vysoké školy, tak i fakulty byly právníckými osobami. Jiná pracoviště vysoké školy či fakulty byly právníckými osobami jen v tom případě, že tak určil statut vysoké školy, respektive fakulty. K akademickým orgánům a akademickým funkcionářům vysoké školy náleželi akademický senát, vědecká, na uměleckých vysokých školách umělecká rada vysoké školy, rektor a prorektoři. Fakulta měla následující akademické orgány a akademické funkcionáře: akademický senát, vědeckou, na fakultách uměleckých vysokých škol uměleckou radu fakulty, děkana a proděkany.

Vysokoškolské studium bylo ukončováno vykonáním státní zkoušky. Ve stanovených případech byla součástí státní zkoušky rovněž obhajoba diplomové práce. Vedle toho byly vysoké školy oprávněny uskutečňovat ucelenou část vysokoškolského studia, po ukončení kterého vydávaly vysvědčení, eventuálně přiznávaly titul „bakalář“. Vysoké školy kromě toho mohly uskutečňovat postgraduální studium.

3.5 Vývoj právní úpravy vysokoškolského vzdělávání od roku 1999

S účinností od 1. ledna 1999 vychází existence a činnost vysokých škol u nás ze zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách); (dále jen „nový zákon o vysokých školách“). Tento vysoké školy pojímá jako nejvyšší článek vzdělávací soustavy. Jako takové jsou vysoké školy vrcholnými centry vzdělanosti, nezávislého poznání a tvůrčí činnosti a hrají klíčovou roli ve vědeckém, kulturním, sociálním a ekonomickém rozvoji společnosti.

Vysoké školy jsou právníckými osobami. Mohou být univerzitního nebo neuniverzitního typu. Zatímco vysoká škola univerzitní je oprávněna uskutečňovat veškeré typy studijních programů a v souvislosti s tím i vědeckou a výzkumnou, vývojovou, uměleckou nebo další tvůrčí činnost, vysoká škola neuniverzitní uskutečňuje bakalářské studijní programy a může uskutečňovat rovněž magisterské

studijní programy a v souvislosti s tím výzkumnou, vývojovou, uměleckou či další tvůrčí činnost.

Vysoké školy uskutečňují jednak akreditované studijní programy, jednak programy celoživotního vzdělávání. K typům studijních programů náleží bakalářský, magisterský a doktorský studijní program.

Vysoké školy mohou být veřejné, soukromé nebo státní, přičemž v případě státní vysoké školy se jedná o školu vojenskou nebo policejní.

Veřejné vysoké školy. Orgány veřejné vysoké školy mohou být buď samosprávné nebo další. K samosprávným akademickým orgánům veřejné vysoké školy patří akademický senát, rektor, vědecká rada nebo umělecká rada nebo na neuniverzitní vysoké škole akademická rada a disciplinární komise. Mezi další orgány veřejné vysoké školy patří správní rada veřejné vysoké školy a kvestor.

Veřejná vysoká škola může sestávat z fakult, vysokoškolských ústavů, jiných pracovišť pro vzdělávací a vědeckou, výzkumnou, vývojovou, uměleckou nebo další tvůrčí činnost či pro poskytování informačních služeb, a v neposlední řadě také z účelových zařízení pro kulturní a sportovní činnost, pro ubytování a stravování především členů akademické obce nebo pro zajišťování provozu školy.

Rovněž fakulta má samosprávné akademické orgány, kterými jsou akademický senát fakulty, děkan, vědecká rada fakulty a disciplinární komise fakulty. Taktéž má další orgán, jímž je tajemník.

Soukromé vysoké školy. Jako soukromá vysoká škola je oprávněna na našem území působit ve shodě s ustanovením § 39 odst. 1 nového zákona o vysokých školách na základě státního souhlasu uděleného MŠMT právnická osoba se sídlem, svojí ústřední správou či hlavním místem své podnikatelské činnosti na území některého členského státu Evropské unie, nebo jež byla zřízena nebo založena dle práva některého členského státu Evropské unie. Toto oprávnění soukromé vysoké školy je nepřevoditelné a nepřechází ani na jejího právního nástupce.

Soukromé vysoké školy jsou povinny zajistit finanční prostředky pro svoji vzdělávací a vědeckou nebo výzkumnou, vývojovou, uměleckou a další tvůrčí činnost. Jestliže soukromá vysoká škola působí jako obecně prospěšná společnost, může jí být MŠMT poskytnuta dotace k realizaci akreditovaných studijních programů a programů celoživotního vzdělávání, jakož i na s nimi spojenou vědeckou, výzkumnou, vývojovou, uměleckou či další tvůrčí činnost. MŠMT je dále oprávněno soukromé vysoké škole poskytnout dotaci na stipendia přiznávaná studentům za vynikající vědecké, výzkumné,

vývojové, umělecké nebo další tvůrčí výsledky přispívající k prohloubení znalostí či je studentům přiznáván v případě, který je uveden v ustanovení § 91 odst. 3 nového zákona o vysokých školách.¹

Studijní program. Vysokoškolské vzdělání je studenty získáváno studiem v rámci akreditovaného studijního programu podle studijního plánu stanovenou formou studia. Forma studia vyjadřuje, zda se jedná o studium prezenční, distanční, eventuálně o jejich kombinaci. Zákon rozeznává následující druhy studijních programů: bakalářský, magisterský a doktorský.

Bakalářský studijní program. Bakalářský studijní program, jehož standardní doba studia včetně praxe je minimálně tři a maximálně čtyři roky je zaměřen jako příprava k výkonu povolání a ke studiu v magisterském studijním programu. Studium v tomto studijním programu je řádně ukončováno státní závěrečnou zkouškou, přičemž její součástí bývá obvykle též obhajoba bakalářské práce.

Magisterský studijní program. Magisterský studijní program, jenž navazuje na bakalářský studijní program, je zaměřen k získání teoretických poznatků založených na soudobém stavu vědeckého poznání, výzkumu a vývoje, ke zvládnutí jejich aplikace a k rozvinutí schopností k tvůrčí činnosti. V oblasti umění je magisterský studijní program zaměřen na náročnou uměleckou přípravu a rozvíjení talentu. Standardní doba magisterského studijního programu činí minimálně jeden a maximálně tři roky. Pouze v případě, že je to vyžadováno charakterem studijního programu, lze udělit akreditaci magisterskému studijnímu programu, jenž nenavazuje na bakalářský studijní program a v takovém případě standardní doba studia činí od čtyř do šesti let. Studium tohoto studijního programu je řádně ukončováno státní závěrečnou zkouškou, jejíž náležitostí je obhajoba diplomové práce. Pouze v oblasti lékařství a veterinárního lékařství a hygieny je studium řádně ukončováno státní rigorózní zkouškou.

Doktorský studijní program. Je zaměřen na vědecké bádání, samostatnou tvůrčí činnost v oblasti výzkumu nebo vývoje či na samostatnou teoretickou a tvůrčí činnost v oblasti umění. Standardní doba studia u tohoto studijního programu činí od tří do čtyř

¹ Stipendium v případě tíživé sociální situace studenta se přiznává též studentům, kteří mají nárok na přídavek na dítě podle zvláštního právního předpisu 21a), jestliže rozhodný příjem v rodině zjišťovaný pro účely přídávku na dítě nepřevyšuje součin částky životního minima rodiny a koeficientu 1,5. Stipendium ve výši 1 620 Kč se přiznává po standardní dobu studia na deset měsíců v akademickém roce. Nárok na stipendium prokazuje student písemným potvrzením vydaným na jeho žádost orgánem státní sociální podpory, který přídavek přiznal, že příjem rodiny zjišťovaný pro účely přídávku na dítě za kalendářní rok uvedený v potvrzení nepřevýšil součin částky životního minima rodiny a koeficientu 1,5. Potvrzení pro účely přiznání stipendia platí po dobu 21 měsíců od uplynutí roku, za který byl příjem rodiny zjišťován. Nárok na stipendium může student uplatnit za určité časové období pouze jednou.

let, kdy probíhá dle individuálního studijního plánu pod vedením školitele. Studium je řádně ukončováno státní doktorskou zkouškou a obhajobou disertační práce.

Závěr

Změny v naší společnosti, které byly spojeny s vývojem po listopadu 1989, se musely nutně projevit i v oblasti výchovy a vzdělávání. Nutnost změn v systému vzdělávání byla dána změnami, k nimž došlo u nás v oblasti ekonomické, politické, kulturní či sociální. V oblasti ekonomické došlo zejména k rozsáhlé restrukturalizaci ekonomiky a liberalizaci podnikání, v oblasti politické došlo k vytvoření demokratického systému založeného na svobodné soutěži politických subjektů, v oblasti sociální se vyskytl staronový fenomén nezaměstnanosti, s nímž z velké části souvisí fenomén sociálního vyloučení. V oblasti kulturní jsme byli svědky vzniku plurality kultur i pronikání vlivů kultur jiných, což má svoji souvislost s velkou migrací k nám. Na všechny tyto hlavní změny musel (či spíše měl) reagovat i náš vzdělávací systém.

Ke změnám docházelo a dochází i v rámci sociálních aspektů vzdělávání. Došlo k výrazné změně základního socializačního prostředí. Vlivem sociální diferenciaci společnosti, k níž nezbytně muselo přijít, se začala stále více projevovat sociálně podmíněná nerovnost žáků. K velkým změnám došlo i v jednom ze zásadních socializačních prostředí, kterým je bezesporu rodina. Ta dnes funguje poněkud jiným způsobem, než fungovala ještě před zhruba dvaceti lety. Klesla porodnost, a tím i počty dětí ve školách, naproti tomu stoupla rozvodovost, což jsou rovněž aspekty, které našly svoji reflexi v oblasti výchovy a vzdělávání. K proměně došlo i v případě školy. Stát ztratil monopol na školy a školní zařízení a díky tomu se objevila i první soukromá zařízení tohoto druhu. Ani školství se však nevyhnuly problémy, které spočívají např. ve vysokém stupni feminizace školství aj.

Právní rámec výchovy a vzdělávání je nastaven především Ústavou České republiky a Listinou základních práv a svobod. Na ni navazovala a navazuje celá řada zákonů a předpisů nižší právní síly. Zpočátku probíhala transformace školství pozvolna, přičemž se vyznačovala spíše změnami, které by bylo možné označit jako kosmetické. K zásadním změnám v systému výchovy a vzdělávání se naše země začala ubírat až po vydání tzv. Bílé knihy. Reakcí na ni byl nový školský zákon, který s sebou přinesl skutečně zásadní změny jak v systému primárních a sekundárních škol, tak i v pojetí výuky. Tento trend je možno hodnotit pozitivně, poněvadž jím naše země nastoupila na cestu, kterou se ubírají vyspělé státy světa a díky které u nich vzdělanostní úroveň předčí vzdělanostní úroveň u nás.

Anotace

Bakalářská práce na téma „Sociálněprávní aspekty vzdělávání jako odraz transformace společnosti“ se zabývá tématem, které je stále aktuální – vzděláváním. Práce je vnitřně členěna do tří kapitol. Obsahem první kapitoly jsou základní směry ekonomické transformace u nás po roce 1989, k nimž náležely změny v ekonomice, v politické sféře, ve sféře sociální a ve sféře kulturní. Druhá kapitola se zabývá sociálními aspekty vzdělávání a jeho proměnami. Všímá si především vlivu rodiny, školy a skupiny vrstevníků na vzdělávání. Třetí kapitola je věnována právní úpravě vzdělávání u nás po roce 1989 a jejímu vývoji.

Klíčová slova

transformace české společnosti, sociálněprávní aspekty vzdělání, rodina, škola, právní úprava vzdělání u nás

Annotation

The bachelor degree thesis on the topic „Social and Legal Aspects of Education as a Reflection of the Transformation of the Society“ deals with a subject which is always relevant – that of the education. The thesis is divided into **four** chapters. The first chapter describes the fundamental types of economic transformation in the country after 1989, consisting of changes in the economy, political sphere, social sphere, and cultural sphere. The second chapter deals with social aspects of education and transformations thereof. In particular, it concentrates on the influence of the family, school and persons of the same age on education. The third chapter is dedicated to legal regulations concerning education in this country after 1989 and the development thereof.

Key words

transformation of the Czech society, social and legal aspects of education, family, school, legal regulations concerning education in this country

Resumé

V bakalářské práci jsou řešeny sociálně právní aspekty vzdělávání u nás v průběhu transformace společnosti. Změny, k nimž u nás po roce 1989 došlo, se zásadním způsobem projevíly jak ve sféře ekonomické, politické, sociální či kulturní, ale i v oblasti vzdělávání, kde byly změny velmi často vynucovány okolnostmi v jiných sférách života společnosti.

V první kapitole práce je pozornost zaměřena na stěžejní oblasti naší společnosti, jichž se změny dotkly nejrazantněji – oblast ekonomiky, politiky, sociální sféry a oblasti kultury. Ve všech těchto oblastech nastaly dříve či později změny, které se do větší či menší míry dotýkaly i vzdělávacího systému u nás. Ať již se to týkalo změněné poptávky po různých profesích, jiný ideový základ vzdělání, který nahradil ideologii marxismu-leninismu, některé do té doby neznámé jevy v sociální sféře (nezaměstnanost, fenomén sociálního vyloučení) nebo pronikání vlivu jiných kultur k nám v souvislosti s migrací.

Není divu, že v souvislosti se změnami ve společnosti docházelo do značné míry též ke změnám v širším sociálním prostředí, v němž probíhá proces socializace jedince, jehož významnou součástí je i výchova a vzdělávání. Tyto změny jsou v centru pozornosti druhé kapitoly práce. K největším změnám přitom došlo v rodině, ve škole i ve skupinách vrstevníků. Tyto kvalitativní změny ve významných činitelích socializace z velké části souvisely právě s transformací naší společnosti.

Ve třetí kapitole jsou pak rozebírány právní aspekty vzdělávání, respektive proměnám právních úpravy primárního, sekundárního i terciálního vzdělávání. Je zapotřebí si totiž uvědomit, že pro změny ve školství bylo zapotřebí vytvořit příslušné legislativní podmínky. Zpočátku se jednalo o změny, které nebyly nijak zásadního rázu, avšak na počátku tisíciletí již došlo k takovým změnám, které měly charakter koncepční a které velmi úzce souvisely se základním strategickým dokumentem vlády v oblasti vzdělávání, jímž je tzv. kniha.

Seznam literatury

1. BARTOŇOVÁ, M. *Současné trendy v edukaci dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v České republice*. 1. vydání. Brno: MSD, 2005, 420 s. ISBN 80-86633-37-3
2. Co je to sociální exkluze. Praha: Fórum pro integraci. Datum publikace neuvedeno. Online. [citováno 17. dubna 2009]. Dostupné z: <http://www.forint.cz/portal/co-je-to-socialni-exkluze/>
3. FRANC, O. *Právní aspekty organizace a řízení základního a středního školství*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, 233 s. ISBN neuvedeno
4. GÁBOROVÁ, Ľ., GÁBOROVÁ, Z. *Človek v sociálnom kontexte*. 2. vydání. Dubnica nad Váhom: Dubnický technologický inštitút, 2008, 170 s. ISBN 978-80-8068-897-4
5. GEIST, B. *Sociologický slovník*. 1. vydání. Praha: Victoria Publishing, 1992, 647 s. ISBN 80-85605-28-7
6. HOLMAN, R. *Transformace české ekonomiky. V komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy*. 1. vydání. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2000, 108 s. ISBN 80-902795-6-2
7. JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J., NĚMEC, J., PILAŘ, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích. Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. 1. vydání. Praha: Themis, 2004,
8. Ještě k cílům vzdělávání. Datum publikace neuvedeno. Online. [citováno 11. ledna 2009]. Dostupné z: www.karlin.mff.cuni.cz/katedry/kdm/studijni_materialy/socaspekty.ppt
9. JIRÁSKOVÁ, V. *Český stát a vzdělanost: konference 2001. Příspěvky přednesené na vědecké konferenci "Role státu v transformující se české společnosti"*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2002, 359 stran. ISBN 80-246-0491-4
10. KLAUS, V. *Ekonomická teorie a realita transformačních procesů*. 1. vydání. Praha: Management Press, 1995, 179 s. ISBN 80-85943-05-0
11. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vydání. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3
12. KREJČÍ, J. a kol. *Škola a právo*. 1. vydání. Praha: Josef Raabe, 2003. sv. (na volných listech). ISBN 80-86307-16-6
13. MERTL, J. *Úloha vzdělání a zdraví v ekonomickém rozvoji: teoretická analýza a její aplikace v podmínkách ČR*. 1. vydání. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2007, 171 stran. ISBN 978-80-86729-32-9
14. MLČOCH, L. *Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989. (alternativní pohled)*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2000, 273 stran. ISBN 80-246-0119-2
15. PROCHÁZKA, M. a kol. *Co potřebují absolventi škol pro uplatnění na trhu práce*. 1. vydání. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, Výzkumný ústav odborného školství, Centrum pro studium odborného školství, 2000. 69 stran. ISBN neuvedeno.
16. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 2. rozšířené a přepracované vydání. Praha: Portál, 1998, 328 s. ISBN 80-7178-252-1
17. RÝDL, K. *Kapitoly z obecné pedagogiky I.: společenské proměny ovlivňují*

- pedagogiku*. 1. vydání. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2004, 67 stran. ISBN 80-7083-894-9
18. SPILKOVÁ, V. a kol. *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. 1. vydání. Praha: Portál, 2005, 311 s. ISBN 80-7178-942-9
 19. ŠAFAŘÍKOVÁ, V. a kol. *Transformace české společnosti 1989 – 1995*. Brno: Doplněk, 1996, 299 stran. ISBN: 80-85765-57-8
 20. ŠVEJNAR, J. a kol. *Česká republika a ekonomická transformace ve střední a východní Evropě*. 1. vydání. Praha: Academia, 1997, 359 s. ISBN 80-200-0568-4
 21. VALENTA, J. Nová legislativa v praxi ředitele školy. Školské zákony. In: Řízení školy, 2004, č. 4, s. 2.
 22. VALENTA, J. *Školské zákony a prováděcí předpisy s komentářem k 1. 4. 2007*. 3. aktualizované vydání. Ostrava: ANAG, 2007, 655 stran. ISBN 978-80-7263-387-6
 23. VODIČKA, K., CABADA, L. *Politický systém České republiky: historie a současnost*. 2., aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2007, 374 s. ISBN 978-80-7367-337-6

Právní předpisy:

1. Zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon).
2. Zákon č. 172/1990 Sb., o vysokých školách, ve znění zákona č. 216/1993 Sb.
3. Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.
4. Zákon 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

Internetové zdroje:

1. Česká manželství jsou třetí nejkřehčí v celé EU. 13. srpna 2008. Online. [citováno 16. listopadu 2008]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/clanek/147147-ceska-manzelstvi-jsou-treti-nejkrehci-v-cele-eu.html>
2. HOLÁ, B. Kolik je u nás cizinců? 4. srpna 2004. Online. [citováno 5. března 2008]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/kolik_je_u_nas_cizincu
3. JAKLÍN, J. Transformace ekonomiky – 15 let poté. 4. dubna 2005. Online. [citováno 12. ledna 2009]. Dostupné z: <http://www.euroekonom.cz/analyzy-clanky.php?type=jj-transformace>
4. Nezaměstnanost. Datum publikace neuvedeno. Online. [citováno dne 15. dubna 2009]. Dostupné z: <http://www.finance.cz/ekonomika/prace/nezamestnanost/>
5. V ČR se loni narodilo nejvíc dětí od roku 1993, rekordně přibylo rozvodů. 13. března 2009. Online. [citováno 13. března 2009]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/domaci/163781-v-cr-se-loni-narodilo-nejvic-deti-od-roku-1993-rekordne-pribylo-rozvodu.html>